

Visky S. Béla:¹

Törvény vagy kegyelem? Kegyelem és törvény?

Law or Grace? Grace and Law?

Karl Barth, the most important theologian of the 20th century gives the following metaphor on the relationship between grace and law: for the People of the Covenant the place of the Tables of the Law was the Ark of the Covenant; the covenant embraces the law, precedes, and follows it. The hutch of the covenant of grace, nevertheless, is not empty; it holds the law of this covenant codified by God. The curse of the law is thus the misunderstood law and the misunderstood – and self-overestimated – men, while the strength, joy and freedom required for the fulfilment of the law cannot come from anywhere else, but from the Holy Spirit as the gracious gift of God.

Keywords: Karl Barth, Tables of the Law, grace, Ark of the Covenant, Hankiss Elemér, Viktor E. Frankl, Friedrich Nietzsche, Pilinszky János, Emil Brunner, Martin Buber, Newton, Heisenberg, apostles Paul and James, Bonhoeffer, Epistle to the Romans and Galatians.

Tételmondatok

A törvény: méltányosság. A folytatás öre. És persze alkalom az önhitt moralizálásra.

Az evangélium: jó hír. A lehetetlenné vált folytatás folytatásának a jó híre. És persze alkalom az olcsó kegyelem igénylésére.

Gondolatok az élet értelméről

Azt a feladatot kaptam, hogy a törvény és evangélium viszonyáról beszéljek,² arról az ívről, amely e kettő között feszül, és hitünk szerint valóságos ernyőt képez az emberi élet fölött. Hankiss Elemér *A Nincsből a Van felé*³ című könyvét olvasom éppen (karácsonyi ajándék, fiam dedikációjával: „Köszönöm a segítséget, amit Tőled kaptam a Nincsből a Van felé tartó utamon.”). A nemrég elhunyt szerzőnek ez az utolsó munkája, és ezt a merész alcímet viseli: *Gondolatok az élet értelméről* (Osiris, Budapest, 2012). Manapság kézbe venni egy ilyen könyvet – márpedig egy viszonylag friss kiadványról van szó – azt a bizarr érzést ébreszti bennünk, hogy megint egy olyan gondolkodó, aki nem találja a helyét az életben;

¹ Egyetemi adjunktus, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, e-mail: viskybela@yahoo.com

² Elhangzott 2016. január 20-án, Kolozsváron, a Tízparancsolatról szóló esték sorozat záró alkalmán, a FIKE szervezésében.

³ HANKISS Elemér: *A Nincsből a Van felé. Gondolatok az élet értelméről*. Budapest, Osiris, 2012.

hisz normális ember, ugye, ilyen kérdést, nem tesz fel, él és dolgozik, fizeti a számlákat, elvégzi a napi teendőjét, nem pedig azon töpreng, hogy ugyan bizony mi lehet az élet értelme. Ezt most nem csak a figyelem felkeltése miatt mondom; Freud maga is úgy vélekedett, hogy az az ember, aki az élet értelme felől érdeklődik, már patológiás eset, ez a kérdés belső irányvesztésének, zavarodottságának a jele. Szerencsére jött Viktor E. Frankl, aki épp az ellenkezőjét állította: az, hogy az ember nem csupán él és dolgozik, számlákat fizet és a napi teendőjét végzi, hanem mindeközben időről-időre felteszi a *mi végre, milyen irányba, milyen értékek mentén* típusú kérdéseket, éppen egészségének, működő intelligenciájának és legsajátosabb emberi mivoltának a jele, hisz nincs az emberen kívül egyetlen élőlény sem, amely képes lenne az ilyenyszerű kérdések megfogalmazására. Vannak tehát efféle gondolatok és könyvek, melyek az élet értelmét firtatják. Arról beszél többek között a szerző, hogy az ember folyamatosan körülbástyázza magát a kultúra és a civilizáció termékeivel: tudománnyal, művészettel, a nevelés bizonyos fogásaival, mindazzal, amivel kicsit is otthonossá teheti ezt az egyébként nagyon is barátságtalan és otthontalan világot. Be kell rendeznie valahogy ezt a hideg és idegen kozmoszt, amit némelyek úgy fognak fel, mint egy óriási gépezetet, ami előbb vagy utóbb a maga kérlelhetetlen fogaskerekeivel felmorzsolja az embert, és összetöri a reménységét. Tegyük hozzá: voltak és vannak, akik úgy vélik, hogy a világ sok szépsége és jósága – a művészet, az emberi szolidaritás vagy éppen a vallásos áhítat – bizonyos kenőolajat csorgat az óriáskerekek fogai közé; vannak dolgok tehát, amelyek megszelídítik és elfogadhatóvá teszik ezt a világot. Mindez önámítás csupán, rózsaszín máz – jelenti ki Nietzsche vitriolos hangon 1872-ben, amikor a *Korszerűtlen elmélekdedésekben* azzal a szemlélettel hadakozik (D. F. Strauss liberális teológus képviseli ezt), mely *Isten halála* után még mindig úgy véli, hogy továbbra is rendelkezésünkre áll a horizont, az értelem, a tájékozódási pont, az értékek rendje, a jóság és a szépség.⁴ Akár így, akár úgy: egy ilyen barátságtalan társadalomban, mondták a marxisták, egy ilyen barátságtalan létbedobottságban, így az egzisztencialisták, be kell rendezni azt a kicsi szobasarkot, létünknek azt a kis intim szféráját, amelynek a díszletei között valamelyest jól érezzük magunkat; ahol elhitetjük magunkkal, hogy mindenek ellenére, *la vita e bella*, és értelme van az egésznek. A civilizáció és a kultúra tehát ilyen értelemben önvédekezés; ernyőbontás, hogy legyen mi alá beállnunk, pajzskalapálás, hogy legyen mivel védekezzünk. Ennek a gondolatnak a háttérében beszél a szerző a fogyasztói kultúráról és ennek a kettős megítéléséről. Úgy tűnik, témánkhoz képest kissé távolról indulok, de rögtön kiderül, hogy mégiscsak sínen vagyunk.

Idézem Hankisst:

„A 20. század második felében látványos gyorsasággal bontakozott ki a fogyasztói civilizáció világszemlélete, emberképe, magatartásrendje, szimbólumrendszere. Lehet, hogy jelképei, válaszai, pusztán szimulákrumok, pótszerek. Lehet, hogy csak a védelem látszatát kelti. Villogó, örvénylő színeivel, ricsajával, hókuszpókuszaiával,

⁴ V.ö. Friedrich NIETZSCHE: *Korszerűtlen elmélekdedések*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2004.

zajos, erőltetett, vicsorgó jókedvével, kápráztató látványvilágával, folytonos jubilálásával, zagyva üzeneteivel, inkább csak kábít, elaltat, eltakarja előlünk létünk és nemlétünk igazi kérdéseit. Korunk sok gondolkodója üresnek, triviálisnak, locskának tartja ezt az új civilizáció-kezdeményt, amiben élünk. De vannak, és ez a másik szemlélet, akik nem ilyen szigorúak, és úgy vélik, hogy a maga módján a fogyasztói civilizáció is felépítette az ember köré szimbolikus védőszféráját. Triviális képei, tárgyai, eseményei mögött mintha valamiféle rejtett üzenet izzanék. A talmi felszín alatt egyszer-egyszer még az emberi lét és nemlét nagy kérdései is fel-fel villannak. Sőt, az emberi élet értelmének kérdése is fel-felágaskodik, még a celebek frivol világában is. Hogy mindez mennyire tartalmaz vagy talmi, az ma még nyitott kérdés. Hogy az a védőszféra, védőburok, amelyet a fogyasztói civilizáció felépített és erőnek erejével próbál fenntartani, mennyire és meddig tudja megvédeni, vagy legalább megnyugtatni vagy elkábítani a ma itt élő embert, hogy mennyire teszi lehetővé, hogy rettegés nélkül és méltósággal éljen egy idegen, közömbös univerzumban, hogy mennyire segít választ találni élete, léte nagy kérdéseire, ezt ma még nem tudjuk. Valószínű, hogy egy nagy civilizációs váltásnak még csak a kezdeti, zavaros szakában élünk.”⁵

Ezt az egy kérdést emelem ki ismét: mennyiben tölti be a kultúra azt a funkcióját, hogy rettegés nélkül és méltósággal éljen az ember egy idegen világban? Nos, hogyan kapcsolódik mindez a törvény és kegyelem problémájához? A következőképpen: meggyőződésem, hogy a Szentírás teremtő Istene, aki Krisztusban az önmagával való életközösségre hívja meg az embert a Szentlélek által, Ő maga nyújtja ebben a meghívásban – ami egyszerre evangélium és törvény, az ő ígérete az embernek és igénye reá nézve – azt a teherbíró védőernyőt, amely alatt „rettegés nélkül és méltósággal” élhet az ember egy vele szemben sokszor ellenségesnek bizonyuló világban.

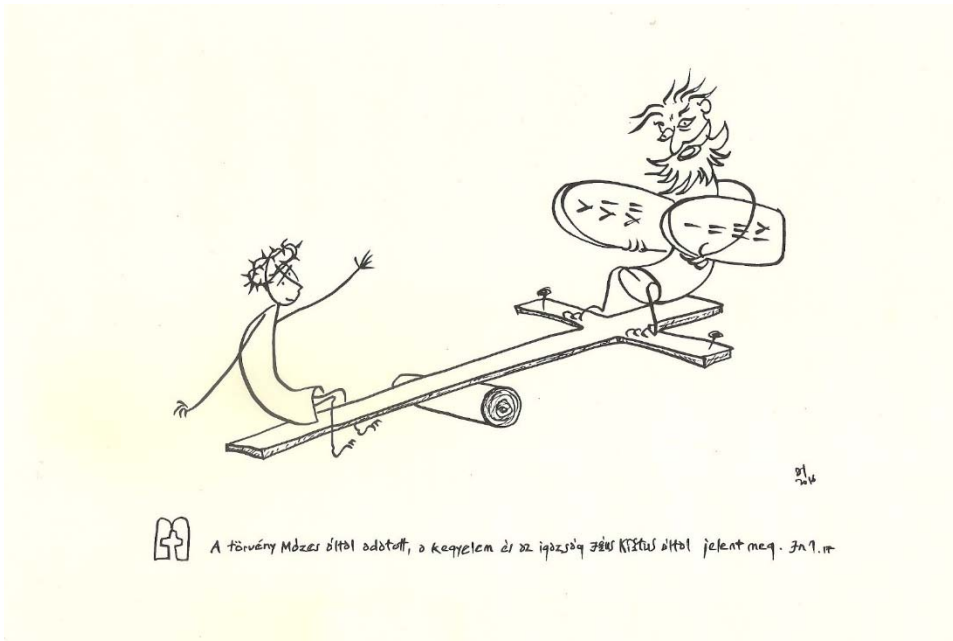
Személyesség és betű

Lássuk ezek után kicsit közelebről a kérdés teológiai vonatkozásait! Törvény és kegyelem, kegyelem és törvény. Adorjáni László lelkész kollégánk itt kivetített karikatúráján – ami sokkal inkább kedves, semmint szentségtörő – egy libikóka két végén ül a meglehetősen morcos törvényadó Úr, hónalja alatt egy-egy kőtáblával, valamint az ő töviskoronás Egyszülött Fia. Ez utóbbi van lennebb, közelebb a földhöz, térben az Atya alatt. Ha ez így van, akkor értelemszerűen Ő a súlyosabb; az Atya mintegy hagyja, hogy Krisztus halálba menő szeretete legyőzze Őt a kőtáblákkal együtt, mondanánk. De hát itt nem szemben álló felekről van szó, hisz éppen a halálba menő Bárány maga az Atya testet öltött szeretete! A kép alatt ez az Ige olvasható János Evangéliumából: *A törvény Mózes által adatott, a kegyelem és igazság Jézus Krisztus által jelent meg.* (János 1,17) A két kifejezés – *adatott és megjelent* – önmagában is jelez egyfajta különbséget. Számunkra az ajándékozás többnyire azt jelenti, hogy tárgyakat adunk egymásnak, amellyel örömet szerzünk, vagy

⁵ HANKISS, 192.

éppen udvarias látszatörömöt hívunk elő; átnyújtjuk, vándorol a térben valami kézzelfogható és meghatározható. Ilyenek a kőtáblák. De az, ha valaki, aki nagyon kedves nekünk, egyszeriben csak megjelenik, betoppan, a maga hús-vér valójában itt terem közöttünk, nos, ettől fölizzik a levegő; akárcsak Krisztus körül a kapernaumi zsinagógában, Lázár sírjánál, vagy éppen a római helytartó kihallgató csarnokában. Személyek vagyunk, és csak a személyessel elégszünk meg. Csak ez lehet az, ami elég. Akárcsak Pilinszky *Elég* című versében:⁶

A teremtés bármilyen széles,
ólnál is szűkösebb.
Innét odáig. Kő, fa, ház.
Teszek, veszek. Korán jövök, megkéssem.
És mégis olykor belép valaki,
és ami van, hirtelenül kitárul.
Elég egy arc látványa, egy jelenlét,
s a tapéták vérezni kezdenek.
Elég, igen, egy kéz elég amint
megkeveri a kávé, vagy ahogy
"visszavonul a bemutatkozásból",

⁶ PILINSZKY János: *Elég*. http://www.babelmatrix.org/works/hu/Pilinszky_J%C3%A1nos/El%C3%A9g

*elég, hogy elfeledjük a helyet,
a levegőtlen ablaksort, igen,
hogy visszatérve éjszaka szobánkba
elfogadjuk az elfogadhatatlant.*

Elég néked az én kegyelmem, (2Kor 12,9) hallja Pál apostol a biztatást, amely nemcsak adatott, hanem aki megjelent.

Ez az a „nem kézzel csinált” (Mk 14,58) védőpajzs, amit a zsolttáros kőszálnak és menedéknek nevez.

Nos, úgy vélem, hogy amikor a törvényről és kegyelemről beszélünk, akkor lényegében az *adatott* és *megjelent* közötti folytonosság és feszültség, azonosság és minőségi különbség természetét kellene valamiképpen felmutatni. Hogy egy kicsit konkrétabb legyek: pár évvel ezelőtt megtörtént, hogy feleségemmel külföldre mentünk három hónapra, és otthon maradtak a gyermekeink; a tizenöt éves lányunk két bátyjával, akik akkor huszonkettő, illetve huszonhárom éves egyetemisták voltak. Az elég tekintélyes családi hűtő ajtaját tele írva hagytuk, nem tíz, hanem legalább száztíz ajánlással, intéssel, parancsolattal, amit nem csekély eufemizmussal *szülői jó tanácsoknak* neveztünk. Ott aztán alaposan és részletesen el volt magyarázva, hogy a távollétünkben mit és hogyan kell csinálni. (Meggvallom, nem én voltam a szerzője.) Elképzelhető egy ilyen helyzet, hogy mintegy a paragrafusok sokasága hivatott arra, hogy helyettesítse egy ideig valakinek, aki fontos, a személyes jelenlétét. Elgondolható, persze, ennek az ellenkezője is: ott van valaki egy családban, egy kisebb nagyobb közösségben a maga teljes életnagyságában, de nincs semmiféle tanács, intés, útmutatás, nem fontos a száztíz paragrafus, de még a Tízparancsolat sem. Nincsenek szabályok; talán még az sem, hogy reggelente fel kell kelni, és el kell menni az iskolába, vagy, hogy meglehetősen rendszerességgel be kell menni a munkahelyre. Minek a szabály, úgymond, az csak kényszerzubbony, hisz minden úgyis a személyességen múlik. Íme, a két véglet a kegyelem és törvény szemléletében: vagy valaki megjelenik, anélkül, hogy bármit is igényelne; vagy valaki bejelenti az igényét, anélkül, hogy megjelenne. A Szentírás Istene olyan Isten, aki testben megjelent, Szentlelkével jelen van, és ismét eljön ítélni eleveneket és holtakat; aki a maga élő jelenlétének a súlyát soha nem vonja ki a világból. Ugyanakkor ez az Isten nem csak személyes jelenlétét ígéri, hanem egyszersmind a teremtményeire vonatkozó igényét is közli.

A múlt században a perszonalista és teológia filozófia Martin Buber nyomán meglehetősen egyoldalúan hangsúlyozta Isten személyességét, miközben mellőzte a hagyományos istenkép mellőzhetetlen elemeit. Ennek értelmében ő az abszolút Te, aki megszólítható, akivel olyan személyes kapcsolatban vagyunk, hogy ennek a kapcsolatnak a tartalmát nem is lehet igazán körvonalazni és meghatározni. A huszadik század egyik legtekintélyesebb evangélikus teológusa, Emil Brunner ezzel a beszédes címmel jelentette meg

1938-ban néhány előadását: *Az igazság mint találkozás*.⁷ Joggal hangsúlyozza ez a szemlélet az Istennel való személyes viszony szükségességét, egyediségét és kibeszélhetetlen misztériumát, de könnyen háttérbe szorulhat az, hogy ez az Isten mondott is valamit, közölt is valamit, lediktálta Mózesnek és másoknak a maga akaratát. Bárhogy is fogjuk fel a Szentírás inspirációját, Isten az ő Lelke által valami olyasmit adott elénk, ami örök zsinórmértékül szolgál. Nem csak jelen van, hanem ad, nem csak ad, hanem jelen is van.

Newton és Heisenberg, Jakab és Pál

Amikor a Biblia törvényről és evangéliumról beszél, tulajdonképpen e kettőnek a dinamikájáról szól. Gyakran emlegetjük a Newton-féle fizika, illetve a Heisenberg-féle bizonytalansági relációval fémjelzett kvantumfizika paradigmaértékű szembeállítását; azt, hogy az atomok világában a részecskék mozgása nem írható le csupán a klasszikus fizika törvényszerűségeivel. Van ezen a szubnukleáris szinten valami meghatározhatatlan, az a tartomány, ahol az anyag energiába megy át. Ugyanakkor Einstein mégis ragaszkodott ahhoz, hogy „Isten nem szerencsejátékos”; hogy ő nem bízta a véletlenre az elektronok, a bozonok, a neutrínók örült keringését sem, és amit szemünk előtt még a misztérium fátyla borít, amögött is törvényszerűségek húzódnak. A bizonytalansági összefüggésnek megvolt a maga világszemléleti következménye is; na ugye, mondták, nem is olyan szigorúak ezek a törvények, lyukak vannak a sajtban, lyukak vannak a világban, a törvények rendszere csak háló, zsinórjai és csomói között pedig kiszámíthatatlanul táncol az élet.

Miért említem ezt? Ez az analógia: amit Newton leírt, azok volnának a törvények, és hát ennek a hálóján túl, fölötte, alatta, benne meg ott van a rakoncátlan atomoknak ez a világa: a szabadságé, a bizonytalanságé, az a tér, ahol sok minden megtörténhet, a kiszámíthatatlanság szférája, a nyitott világ, ahol az ember – akár csodára is várhat. Talán így áll egymás mellett a törvény és az evangélium. A Szentírásban, úgy tűnik, hogy sokféle bukkanunk olyan igehelyekre, amelyek mintha feloldhatatlan feszültségben állnának egymással. Olvassuk például a Jakab levelét, mely ezt állítja: *cselekedetekből igazul meg az ember, és nem csupán hit által*. (Jakab 2,24) Pál replikázik: *Mert hit által igazulunk meg, nem cselekedetekből*. (Rm 3,28) Idézhetnénk napestig a két külön oszlopba kívánczoló igék sorát, akár ugyanattól az apostoltól is: *Nem tudjátok, hogy akik versenypályán futnak, mindnyájan futnak ugyan, de csak egy nyeri el a koronát? Úgy fussatok azért, hogy elnyerjétek!* (1Kor 9, 24–27) Ugyanabból a szájából hangzik el ez a felszólítás, mint amelyik aztán ki-jelenti: *Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené*. (Rm 9,16)

A Filippi levélben viszont már egyetlen mondaton belül szerepel mindkét vonatkozás: az ember felelőssége, az üdvösségért való munkálkodás kötelezettségének a lelki

⁷ V. ö. Emil BRUNNER: *Wahrheit als Begegnung*. Berlin, Furche-Verlag / Zürich, Zwingli-Verlag, 1938.

törvénye, illetve annak a leszögezése, hogy minden ilyen munkának Isten maga a tulajdonképpeni alanya: elkezdője és beteljesítője is egyben: „Félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket, mert Isten az, aki munkálja bennetek mind az akarást, mind a cselekvést az ő tetszésének megfelelően.” (Fil 2,12-13) Lehetetlen feladatnak tűnik a látszólag különböző irányba futó mindkét Ige-sorral együtt haladni; már-már elmegy a kedvünk mindenféle teologizálástól, de még a Biblia olvasásától is! Pedig meggyőződésem, hogy nem lehetetlen átfogni, vagy áthidalni ezt a feszültséget, és nem is valamiféle teológus akribiára van szükség, vagy tudományos bukfencvetésre ahhoz, hogy kimutassuk: mégis ellenében a kettő, a kegyelem és a törvény ugyanannak az Istennek az egyformán irgalmas ajándéka számunkra – akárcsak a gravitáció és az elektronok lélegzetelállító áramlása.

Az Újszövetségen belül is kétféle modell van. Máté Evangéliuma sokkal inkább azt hangsúlyozza, hogy folytonosság van a törvény és az Isten jó híre, a Krisztusban megjelent bűnbocsátó evangélium között: „nem azért jöttem, hogy eltöröljem a törvényt, hanem, hogy betöltsen azt.” (Mt 5,17) Pál pedig inkább a kettő közötti ellentétet hangsúlyozza. Azt nézzük meg egy kicsit konkrétan, hogy mi is van e mögött az ellentét mögött. Ha odahaza rászánunk fél órát arra, hogy elolvassuk a Galata levél hat fejezetét, rögtön felismerjük, hogy ez az újszövetségi könyv kimondottan a törvény és evangélium viszonyáról szól. A Bibliában nyilván másutt is bőségesen találunk anyagot ehhez a kérdéshez. A Galata levélnél maradva világos, hogy Pál apostol itt nem az erkölcsi törvényt állítja szembe az evangéliummal vagy a hit általi megigazulással, hanem sokkal inkább a ceremonális törvényt; mert különbséget tehetünk a *lex eticus* és a *lex ceremonialis* között. A ceremonális törvények az ószövetségi, illetve a zsidó hagyományban az abból levezetett kultikus rendtartások sokaságát jelentik, míg az erkölcsi törvények az ember Istennel és embertársával való viszonyának a normáit jelentik; ennek magvaként a teológiában – Kálvin és mások nyomán – a Tízparancsolatot, a Hegyi Beszédet, a szeretet kettős nagy parancsolatát és az apostoli intéseket szokták megnevezni. Pál apostol a Galata levélben, amelyben olyanira hangsúlyos, hogy nem törvényből, hanem kegyelemből és hit által igazulunk meg, a törvény fogalmát kizárólag a ceremonális törvényre vonatkoztatja. Három különböző összefüggésben beszél erről. Azt mondja, hogy a címzett gyülekezetek soraiban tévántítók ólálkodnak és zavart keltenek. Szorgalmazták például a körülmetélkedést. Tehát a pogányokból lett keresztényeknek is alkalmazkodniuk kell a mózesi törvényekhez; ha nem is mindenikhez, de ehhez aztán feltétlenül. Ezzel szemben fogalmazza meg Pál azt, hogy: „ha körülmetélkedtek, Krisztus nektek semmit nem használ.” (Gal 5,2) Mert ezzel azt bizonyítjátok, hogy úgy véltetek: van egy törvény, egy isteni mérték, az ebben szereplő ceremonális előírásoknak a magam erejéből eleget teszek, hisz végül is nem túl nehezek, és ez a megváltás útja. Ez esetben viszont még nem értettétek meg, hogy mi is tulajdonképpen az evangélium, a megváltás és az abban nyert bűnbocsánat. Ez az egyik kérdéskör a Galata-levél törvény-értelmezésében.

A másikban a törvényről a kultikus étkezés kapcsán esik szó. Pál apostol, bármilyen meglepő ez, megfeddi Pétert, aki a pogányokból lett keresztényekkel kapcsolatban

bizonytalankodott egy ideig. Nagyon idegenül fogadta ő azt, hogy az evangélium rájuk nézve is érvényes; igen nehezen emésztette meg azt a forradalmi gondolatot, hogy Krisztusban nincsen görög és zsidó. Olyannyira gyötörte a kérdés, hogy álmában sem hagyta nyugodni. Az Apostolok Cselekedetében olvashatjuk azt a látomását, amelyben leereszkedik az égből egy hatalmas lepedő, telve mindenféle undok, kultikus-rituális értelemben tisztátalan állattal, miközben ő ezt a parancsot kapja Istentől: Fogjad és egyed! Mentsen Isten, Uram, tiltakozik Péter, én ilyen undokságokat soha nem vennék a számba! A válasz egyértelmű: Amit Isten megtisztított, azt ne mondd tisztátalannak. (ApCsel 10) Tehát ez a Péter egy adott alkalommal pogányokból lett keresztyének közösségében van, és velük együtt leül egy asztalhoz, mint jó testvér. Igen ám, de megérkeznek ugyanabba a társaságba olyan keresztyének, akik nagyon ragaszkodnak ahhoz, hogy zsidó-keresztyén nem ülhet le pogányokkal egy asztalhoz, még akkor sem, ha azok a Krisztus nevét vallják. Tehát ragaszkodnak ehhez a hagyomány diktálta kultikus törvényhez. Pál itt is világossá teszi, hogy ez így nincsen rendjén; hogy ez a fajta törvényhez való ragaszkodás, ami Pétert képmutatásba viszi, tehát a ceremoniális törvényhez való ragaszkodás ellentétben áll a hit általi megigazulással.

Vagy egy harmadik kérdéskör is, amely kapcsán az apostol bizonyos törvényerejűnek tekintett gyakorlatokat kárhoztat. Olyanszerű zavar ütötte fel a fejét ezekben a gyülekezetekben, amit ma leginkább a horoszkóp-kutatáshoz hasonlíthatnánk. Sokan keresetek ezekben a dolgokban valamiféle önértelmezést, és ennek hatása még a keresztyének között is megmutatkozott. Úgy hitték, hogy a csillagok állásában, a hold váltakozásában, és az ehhez képest meghatározott, kiemelt jelentőségű napokban valamiképpen kódolva van az emberi élet sorsa, és kibetűzhető belőlük a jövőendő. Erre vonatkozóan írja Pál rosszszállóan: azt hallok felőletek, hogy megtartjátok a napokat, a hónapokat, az évszakokat, az éveket; féltelek titeket, hogy hiába fáradoztam. (Gal 4,10-11)

Bizonyos tehát, hogy a galata levélen belül ott, ahol a törvény és az evangélium feszültségéről van szó, nem az erkölcsi, hanem a ceremoniális törvényekről beszél az apostol.

Másutt viszont nyilván olvashatunk az erkölcsi törvényről is. Pál apostol kétféleképpen beszél erről: a törvény egyrészt „szent, igaz és jó” (Rm 7,12); másrészt pedig a törvénynek „átka” (Gal 3,10–14) van. Milyen értelemben szent, igaz és jó? Abban, hogy ugyanaz az Isten adja a törvényt, mint aki elküldi az ő egyszülött Fiát, Krisztust e világba; mindkettőnek, a törvénynek és az evangéliumnak ugyanaz a forrása, tehát lényegi ellentétéről nem lehet szó. Ha ez így van, akkor milyen értelemben beszél Pál a törvény átkáról? Hogyan történhet meg, hogy a szent, igaz és jó törvény átokká változik, ellenemre fordul, sőt halálat okozza? A félreértett törvény átkot hozó törvény: tévúton járok, ha nem látom világosan, hogy a törvény csak a mértéket állítja elem, annak a betöltéséhez szükséges erőt, lelket viszont nem közvetítheti. Ettől az átoktól szabadított meg Krisztus azzal, hogy „átokká lett érettünk” (Gal 3,13). A Korintusiakhoz írott második levél harmadik

részében az apostol a lélek és a törvény kapcsolatáról beszél, mégpedig úgy, hogy az erkölcsei törvény és az evangélium folytonosságát mutatja fel. Ha dicsőséges volt a Tízparancsolat, írja, olyannyira, hogy Mózesre, miután lejött a hegyről, rá sem nézhettek az arcát elárasztó ragyogó fényesség miatt, akkor mennyivel inkább dicsőséges a Lélek szolgálata. Ha dicsőséges volt a betű szolgálata, mennyivel inkább az a Léleké; itt nem ellentétéről van szó, hanem arról, hogy a Lélek valamiképpen meghaladja azt, ami előtte betűben kijelentetett. Ezt a gondolatot fejezi ki a legjelentősebb huszadik századi protestáns teológus, Karl Barth a kegyelem és törvény viszonyára vonatkozó szép hasonlatával: a kőtáblák helye a szövetség népe számára a frigyláda volt; a szövetség átöleli a törvényt, megelőzi és követi azt.⁸ A kegyelmi szövetség ládája viszont nem üres: benne nyugszik ennek a szövetségnek az Isten által kodifikált rendje. A törvény átka tehát a félreértett törvény és a félreértett – önmagát túlbecsülő – ember, miközben a törvény betöltéséhez szükséges erő, öröm és szabadság sehonnan máshonnan nem jöhet, csakis Isten kegyelmes ajándékaként magától a Szentlélektől.

Egy másik értelemben is átok lehet a törvény: a félreértett törvény és a félreértett ember a farizeus magatartásában egyesül, ebből pedig szükségképpen következik valamilyen jogalap formálás a dicsekvésre, gőg, másokkal – a bűnösökkel – szembeni felsőbbrendűségi tudat, kérkedés. „Ezek az emberek kérlelhetetlenül szakszerű és bizalmatlan tekintetükkel csak úgy tudnak másokra nézni, mint akiket le kell ellenőrizniük a konfliktushelyzetekben hozott döntéseik alapján. (...) [A] farizeus cselekvése, amely nem tudatos rosszakarat, hanem a meghasonlott egzisztenciából származik, látszatcselekvés, képmutatás csupán”, írja Bonhoeffer az *Etikában*.⁹ „Hiszen kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez, nem cselekedetekért, hogy senki se dicsekedjék.” (Ef 2,8.9) Tehát a törvény és az ember alapvető félreértése mellett, ebben is megragadható a törvény negativitása: igen könnyen kérkedésre, dicsekvésre – és persze, örök teljesítménykényszerre – ösztökél! Vagy pedig – épp ellenkezőleg! – hiányosságainkkal, bukásainkkal, bűneinkkel szembesülve örök reménytelenségbe, kétségbeesésbe, az üdvbizonyosság elvesztésébe hajszol.

Két paradigma

Az egyháztörténet során a katolicizmus és a protestantizmus két különböző paradigmát képviselt: az előbbi mindig inkább harmóniában látta a törvény és a kegyelem, a *natura* és a *gratia* dimenzióit, míg az utóbbi folyamatosan a kettő ellentétére figyelmeztet. Az eredményekre gondolva például, Aquinói Tamás rendszerében a bölcsesség, bátorság, igazság, mértékletesség klasszikus görög erényeire ráépül a hit–remény–szeretet keresztény triász. És ahogy a bölcsesség, bátorság, igazság, mértékletesség nincs ellentétben a hittel, a

⁸ V.ö. BARTH: *i. m.*

⁹ Dietrich BONHOEFFER: *Etika*. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2015. 186.

reménnyel és a szeretettel, hanem az utóbbi sor az előbbinek a kiteljesítése, ugyanígy tekint ez a szemlélet a törvény és a kegyelem összhangjára is.

A protestantizmus a 16. századi kontextust tekintve szintén joggal hangsúlyozta a kettő ellentétét. Miért? Azért, mert úgy látta – és minden bizonnyal jogosan –, hogy túlbujánzott az önerőből, az érdemszerzés heves és sok esetben farizeusi lelkületéből megszerezhető üdvösségnek a képzete; túlbujánzott, és ezt bizony vissza kellett nyesni. Ilyen értelemben Luther valóban joggal hangsúlyozta a törvény és az evangélium feszültségét. Ám ő sokszor egyenesen e kettő kibékíthetetlen ellentétéről beszél anélkül, hogy különbséget tenne Pál értelmezése során az erkölcsi és a ceremoniális törvények között. Ezt a fajta ellentétet nem látom igazolhatónak az apostoli levelekből.

A Krisztus-követő mai keresztyén számára a törvény és a kegyelem ugyanazon ellipszis két fókusza: mindkettő bizonyulhat az isteni jóság kimeríthetetlen forrásának, ugyanakkor mindkettővel vissza is lehet élni. A törvény a maga pozitív tartalma szerit: méltányosság. A folytatás öre. Miért állítom ezt? Mert ott, ahol következetesen érvényesül valamilyen szabály (és itt még nem is kifejezetten az erkölcsi törvényről beszélek!), kialakul a megbízhatóság levegője és közege. Számíthatok arra, hogy hasonló körülmények között holnap is annak a törvényszerűségnek megfelelően alakulnak a dolgok, mint amely a mai napot is meghatározta; sőt holnapután is. A megbízhatóság közeget teremt meg a törvény. Ezért láthatjuk benne a folytatás örét. Méltányosság, kiszámíthatóság, szerves fejlődés, megbízhatóság és mindaz, ami ezzel kapcsolatos: valóban nélkülözhetetlen az emberi élet számára. De hát a törvénnyel vissza is lehet élni. Az erkölcsi törvény pedig alkalmat nyújthat az önhitt moralizálásra. Mikor lép be a törvénynek ez a fajta kísértése és átka? Amikor úgy gondolom, hogy ennek a mértéknek és a mérték beteljesítésének én magam vagyok az ura és garanciája. Nincs szükségem a Szentlélekre, nincs szükségem a Betű és a Lélek egészséges összjátékára, hanem ura vagyok annak.

A másik oldal: az evangélium jó híre. A lehetetlenné vált folytatás folytatásának a jó híre. Isten és ember vonatkozásában lehetetlen a kapcsolat az arasznyi létbe zárt ember és a végtelen Isten között, a véges emberi értelem és aközött, Aki minden értelmet felül halad. De még ennél is lehetetlenebb emberi oldalról áthidalni a szent és a bűnös közötti szakadékot. Kérlelhetetlen ontológiai szakadék ez – és mégis helyreáll a kapcsolat Krisztusban: a lehetetlen folytatás folytatódik. Ugyanez történik az emberi kapcsolatok szintjén, a megbocsátás krisztusi csodájában. Az evangélium tehát jó hír. De az ellipszisnek ezzel a pontjával ugyanúgy vissza lehet élni: alkalom lehet az olcsó kegyelem igénylésére. Pál apostol azt mondja, hogy ha a bűn megnövekszik, még nagyobb lesz a kegyelem. (Rm 5,20) Milyen esetben? Ha a kegyelem valóban legyőzi azt a bizonyos bűnt; a szakadékot átívelő híd nyilván hosszabb, mint a két part közötti távolság. És ha mégsem győzn le, és a híd belevész a szakadék parttalanságába? Ezzel a félelmetes lehetőséggel kapcsolatban mondja a francia filozófus, Vladimir Jankélévitch: „A szeretet per definitionem fény, mely képes arra, hogy áttörje a tömény éjszakát. Ha azonban ez a szeretet-nyaláb mégsem hatol át

a sötétségen, mit gondoljunk akkor? Ez a filozófia keresztje, többet nem mondhatok róla.”¹⁰ Vétkezzünk hát, hogy annál nagyobb legyen a kegyelem? – ismétli meg az apostol a kegyelemtanát félreértő és kigúnyoló ellenfeleinek a kérdését. Távolság legyen, szó sem lehet róla! – válaszolja egyértelműen. Felvillantja tehát annak a kísértését, hogy az ember maga csalafintaságában előre számít az amúgy is bejövő kegyelemmel, mert úgy mond, Isten mestersége az örök megbocsátás. „Tehát az olcsó kegyelem bűnbánat nélküli bűnbocsánat meghirdetését, gyülekezeti fegyelem nélküli keresztséget, bűnök megvallása nélküli úrvacsorát, személyes gyónás nélküli feloldozást jelent. Az olcsó kegyelem követés nélküli, kereszt nélküli kegyelem, az emberré lett Jézus Krisztus nélküli kegyelem.”¹¹

A törvény három szerepe és a Hegyi beszéd

Kálvin nyomán a teológiában a törvény hármasságáról, funkciójáról beszélünk (*triplex usus legis*). A legkézenfekvőbb az *usus politicus*, a törvény mint közösségeket meghatározó, szervező és fegyelmező szabályrendszer, akár egyházi, akár világi-társadalmi entitásról van szó; leginkább a „fék” metaforája fejezi ki ezt a szerepet. A törvény *pedagógiai* szerepe arra a Pál apostolnál olvasható gondolatra épül, miszerint „a törvény Krisztushoz vezérlő mesterünkké lett.” (Gal 3,24) Ezt Luther igen határozottan úgy értelmezte, hogy a törvény legfőbb szerepe az, hogy kimutassa tehetetlenségünket és arra való képtelenségünket, hogy előírásainak eleget tegyünk – legyen szó akár a Tízparancsolatról, a Hegyi Beszédről, a szeretet kettős nagy parancsolatáról, vagy éppen az apostoli intések soráról. Ez a felismerés valósággal oda kényszerít „a kegyelem királyi székéhez”; így vezet el tehát Krisztushoz, ahogyan az ókori rabszolga-pedagógus ura reá bízott gyermekét elvezette a tanító mesterhez. Luther számára tehát a törvény mindenek előtt az emberi lehetetlenség és tehetetlenség mértéke, amely szüntelenül vádol, és amelyben mint valami tükörben szemlélhetjük saját arcunk szennyfoltjait. Kálvin számára viszont ebben még nem merül ki Isten törvényének a szerepe; a már Krisztusra talált, újjászületett ember életében a mindennapos megszentelődésének az útján további ösztönző erőt, mértéket, iránytűt jelent. Fel sem merülhet az, ahogy Pál apostol gondolatában sem merült fel soha, hogy ilyenként a törvény ne lenne hasznos és fontos a keresztyén ember számára.

És a Hegyi Beszéd? Ennek értelmezése meglehetősen változatos képet mutat. Voltak, akik egy leszűkített aszketikus értelmezés szerint úgy gondolták, hogy ennek igen magasra állított erkölcsi mércéjét csakis a világból kivonulók teljesíthetik, így hát kizárólag ők lehetnek e beszéd címzettei. Mások úgy vélték (például Tolsztoj, Gandhi), hogy a Hegyi Beszéd nem más, mint a társadalom békés, erőszakmentes átalakításának a politikai receptje. Azok a teológusok, akik az őskeresztyén gyülekezetek éltét leginkább meghatározó tényezőt a Jézus közeli visszajövetelének a várásában látják, úgy vélik, hogy ő egy

¹⁰ Visky S. Béla: *A filozófia keresztje*. Exit Kiadó, Kolozsvár, 2016. 225.

¹¹ V.ö. D. BONHOEFFER: *Követés*. Luther Kiadó, Budapest, 2007.

bizonyos interim-etikát hirdetett, amelynek a radikalitását komolyan lehetett venni a küszöbön álló vég előtt.

Ezek az értelmezések mind-mind leszűkítik a Hegyi Beszéd, illetve Isten uralmának egyetemes igényét, amelyhez Bonhoeffer olyan nyomatékosan ragaszkodik ennek magyarázatában, a *Követésben*, valamint az *Etikában*. Ezzel persze még nem oldjuk fel azt a mindenkori ellentétet, amely a Hegyi Beszéd egyéni, illetve politikai alkalmazhatósága között feszül. Hisz valóban nem könnyű belátni, hogy a személyes, a kisközösségi és az egyházi kegyességen túl hogyan lehetne a kényszerítő hatalommal legitim módon élő államvezetést a „fordítsd oda a mások arcodat is” maxima alapján megalapozni és működtetni.

Végszó helyett

Jacques Derrida francia filozófus mondja: „A Szentről csak az a sejtésem van, hogy köze van ahhoz a reményhez, amely szerint távoli leszármazottaim valamikor egy olyan globális civilizációban élnek majd, amelyben igazándiból a szeretet lesz az egyetlen törvény.” Tehát a Szent képzetéhez jellegzetesen annak a reménysége kapcsolódik, hogy a jövőben „a szeretet lesz az egyetlen törvény”.¹² Ez egy szép gondolat, de itt az elemző értelem rögtön azt kérdezi, hogy milyennek is kell elgondolnunk egy olyan világot, amelyben a szeretet maga a törvény. Tudjuk, hogy ilyen formális meghatározásokkal sokan próbálkoztak, Augustinus például a közismert maximában: *ama et fac quod vis*, szeress és tégy, amit akarsz. Csak-hogy mindig vissza kell kérdezni, hogy mi ennek a szeretetnek a tartalma, kritériuma? Mert bizonyára nem az ember egoista birtoklási vágya, vagy az érosz hetykesége, hanem csakis az, ami megfelel a *Szeretethimnusz* (1Kor 13) minden egyes kitételének. Vagy annak, amit a Heidelbergi Káté a jócselekedet ismérveiről tanít: igaz hitből van, Isten törvényének mindenben megfelel, és az ő dicsőségére szolgál. A szeretet tartalmának a keresése visszautal a törvényhez, a törvény lelkének a kutatása pedig a szeretethez. Ez a körtánc a mi egyetlen otthonunk. Hisz a szeretet nélküli törvény zsarnoki, a törvény nélküli szeretet viszont zabolátlan.

De mit gondoljunk azokról a történelmi és egzisztenciális határhelyzetekről, amikor például az igaz beszéd parancsa szembe kerül a felebarátért viselt felelősség, az iránta tanúsított irgalmasság és szeretet követelményének a törvényével? A klasszikus példa szerint Immanuel Kant a maga idealista etikájának megfelelően azt követeli, hogy akkor is mondjunk igazat, ha éppen a barátunkat halálra kereső gyilkos szegezné nekünk a kérdést, hogy az üldözött nálunk rejtőzik-e? Ha tényleg nálunk talált menedékre, mi pedig az igazat mondás kötelezettségére hivatkozva kiszolgáltatjuk, azzal az érette való felelősségünket, a felebarát élete védelmezésének a kötelezettségét áruljuk el. A törvény mondja

¹² HANKISS, 202.

meg, mi a szeretet tartalma, a szeretet viszont felülírja a törvényt, éppen a törvény lelkének, szándékának engedelmességgel, adott esetben ennek a betűje ellenében. Ismételjük: határhelyzetekről van szó, amelyben a cselekvés mértéke mindig csakis kivétel lehet, de sohasem tehető szabállyá! Tiszteletre méltó Augustinus elvi hajthatatlansága: ha valakinek az üdvösségét válthatnám meg egy hazugsággal, akkor sem tennék ilyet. A morális cselekvés címzettje viszont – ebben pedig Bonhoeffernek van igaza – sohasem az absztrakt etikai mérce, hanem mindig a valós ember. Ennek megalapozása pedig éppen az, hogy a keresztény etikai tájékozódás sem csupán elvi mércéhez, hanem az élő Krisztushoz alkalmazkodik. „A törvény nélkül valóknak törvénytől kivéltévé lettem, noha nem vagyok Isten törvénye nélkül, hanem Krisztus törvényében való, hogy törvény nélkül valókat nyerjek meg.” (1Kor 9,21) A „Krisztus törvénye” szintagma önmagában is az ő személyén, és így a személyességen tájékozódó törvényt jelent, nem pedig csupán a Krisztus új előírásainak sorát, amely radikalizálja a régít, vagy éppen ellentmond az arra hivatkozó hagyománynak. Az őiránta való szeretet – és ennek nyomán a valós ember iránti szeretet – némelykor olyan tetteket követelhet (a zsarnok elleni összeesküvés, például), amelyre nézve érvényes a mártír gondolkodó kijelentése: „A szabad felelősségvállalás emberét mások előtt igazolja a szükség, önmaga szemében felmenti lelkiismerete, Isten színe előtt azonban egyedül az irgalomban reménykedhet.”¹³

Felhasznált irodalom

- BARTH, Karl: *Evangélium és törvény*. Budapest, Kálvin Kiadó, 1996.
BONHOEFFER, Dietrich: *Követés*. Budapest, Luther Kiadó, 2007.
BONHOEFFER, Dietrich: *Etika*. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2015.
BRUNNER, Emil: *Wahrheit als Begegnung*. Berlin, Furche-Verlag / Zürich, Zwingli-Verlag, 1938.
HANKISS Elemér: *A Nincsből a Van felé. Gondolatok az élet értelméről*. Budapest, Osiris, 2012.
NIETZSCHE, Friedrich: *Korszerűtlen elmélkedések*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2004.
VISKY S. Béla: *A filozófia keresztje*. Kolozsvár, Exit Kiadó, 2016.
http://www.babelmatrix.org/works/hu/Pilinszky_J%C3%A1nos/El%C3%A9g

¹³ BONHOEFFER: *Etika*, 166.